

УДК 94(477)

Пісчук В.М.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І КОМЕМОРАЦІЯ¹ ЯК СПОСІБ ОБ'ЄДНАННЯ СПІЛЬНОТИ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ В МИНУЛОМУ І СЬОГОДНІ

У статті характеризуються особливості проявів історичної пам'яті, аналізуються причини появи стереотипів пам'яті, комеморація як спосіб об'єднання спільноти на прикладі сучасних українських реалій.

Ключові слова: історична пам'ять, національна пам'ять, комеморація, об'єднання спільноти, історична свідомість, види пам'яті, стереотипи пам'яті, Україна, українська нація.

Однією із визначальних складових духовно-культурного самоствердження народу є історична пам'ять, що увиразнюється на рівні особистого (стосовно особистості й індивідуального сприйняття світу), спільнотного та державного досвіду. У той же час вона нерозривно взаємопов'язана з політикою пам'яті, що, як правило, залежить від державних чинників і формується тією чи іншою державою задля досягнення певної мети. Категорія історичної пам'яті фігурує у дослідників різних галузей науки: істориків, філософів, психологів, політологів та ін., проте мета їхніх пошукувань практично збігається – це намагання знайти відповіді на проблему функціонування історичної пам'яті народу, пізнання механізмів її деформації та маніпуляції, аналіз впливів на пам'ять з метою дестабілізації суспільства, зниження рівня його мобілізаційних можливостей щодо захисту своїх інтересів. Українські дослідники не були першопрохідцями в царині теоретичних узагальнень щодо категорії історичної пам'яті. Практично упродовж усього ХХ ст. науковці різних країн намагалися пізнати сутність історичної пам'яті, використовуючи методи історичної психології та накладаючи їх на буттєву історію.

---

¹ Під поняттям комеморації прийнято розуміти сукупність культурних форм, що сприяють підтриманню пам'яті про події/особи/ідеї спільнотами; під стратегією комеморації – процес підтримання пам'яті в часі, а під комеморативними речами – матеріальні об'єкти, в яких зафіксована пам'ять.

Ще у другій половині 1920-х – на початку 1930-х років Р. Колінгвуд, розглядаючи історію через призму пам'яті, наголошував: «пам'ять як така є тільки теперішньою думкою минулого досвіду як такого, хоч би чим той досвід не був; історичне ж знання є тим особливим випадком пам'яті, коли об'єктом думки теперішньої є думка минула, а прірва між теперішнім і минулим перекривається не тільки мостом-силою теперішньої думки, що мислить про минуле, а й мостом-силою колишньої думки, що знов пробуджується у теперішньому» [13, 378].

Особливо актуалізувалися дослідження з проблем історичної пам'яті у середині 1970-х років: спочатку у Франції, а згодом і в інших країнах світу. Французький історик П'єр Нора (один із відомих теоретиків історичної пам'яті) так пояснював зростання інтересу до подібних досліджень. Наприклад, у Франції «важливою віхою був 1975 рік, коли особливо співпали результати економічної кризи, наслідки постголізму та вичерпність революційної ідеї». Усе це стало спонукою до зміни підходів у висвітленні історії і традиційного ставлення до минулого. Настала епоха всесвітнього торжества пам'яті. «Форми цих змін багатоманітні: критика офіційних версій історії і повернення на поверхню витіснених складових історичного процесу; відновлення залишків знищеного або забраного минулого, культ коріння (*roots*) і розвиток генеалогічних досліджень; бурхливий розвиток різноманітних меморіальних заходів; юридичне зведення рахунків з минулим; зростання кількості музеїв; підвищений інтерес до збирання архівів і відкриття доступу до них; відновлений потяг до «спадщини» – до того, що в англійському світі має назву «heritage», а у Франції – «patrimoine». В якому б поєднанні не виступали ці елементи, світ затопила бурхлива хвиля спогадів, міцно поєднавши вірність минулому – дійсному чи уявному – з почуттям належності, з колективною свідомістю і індивідуальною самосвідомістю, з пам'яттю та ідентичністю» [19].

Предметом вивчення істориків стали також функції, види та типологія пам'яті; процеси використання історичної пам'яті як комеморації, тобто способу об'єднання спільноти [2; 3; 18; 24]. Американський історіософ А. Мегілл, роздумуючи над функцією пам'яті, виділяє чотири різних способи використання історичної

пам'яті. По-перше, історична пам'ять, чи, точніше, відтворювані суб'єктами, які згадують, нарації минулого, може слугувати історичному свідченню того, що об'єктивно відбулося в минулому, тобто того, що відбулося як результат спостережень. По-друге, історична пам'ять може слугувати історичному свідченню того, як переживали минуле ті, хто згодом зробив запис своїх спогадів. По-третє, історична пам'ять сама по собі може стати для історика об'єктом історіографічного розуміння. Тобто того, якими способами згодом люди згадували свій попередній досвід. (Можна розглянути усі способи, за допомогою яких, наприклад, В. Винниченко «історично пам'ятав свій досвід». Уже в 1920 р. він узагальнив його в праці «Відродження нації», що стало його особистим досвідом участі в Українській революції. Вів «Щоденник» як повсякчасне відбиття емоційних переживань власної пам'яті. Писав художні твори, в образах яких так само відтворено його ж пам'ять про дійсність і минуле.) Четверта позиція полягає в тому, що спогади перетворюються в самоцінні об'єкти [18, 114–116]. Коли виникає поклоніння або надається суттєва перевага певній події, тоді пам'ять стає коменорацією, тобто певним способом сприяння об'єднанню спільноти. «Якщо пам'ять – побічний продукт минулого досвіду, то коменорація виникає в теперішньому із бажання спільноти, що існує тепер, підтвердити почуття своєї єдності і спільності, зміцнюючи зв'язки всередині спільноти через спільне бачення минулого або, точніше, через подібне ставлення до репрезентації минулих подій» [18, 116].

У свій час М. Хальбвак, досліджуючи колективну й історичну пам'ять, наголосив на тому, що індивіду доступні два типи пам'яті: індивідуальна і колективна. «Ці дві пам'яті часто проникають одна в одну; зокрема, індивідуальна пам'ять може спиратися на пам'ять колективну, щоб підтвердити чи уточнити той чи інший спогад або заповнити прогалини, знову опуститися в неї, на короткий час злитися з нею. Тим не менше, вона йде власним шляхом. Колективна ж пам'ять обертається навколо індивідуальних пам'ятей, але не змішується з ними. Вона розвивається за власними законами, і навіть якщо іноді в неї проникають і деякі індивідуальні спогади, вони видозмінюються, щойно розміщуються в цілому, яке уже не є свідомістю особистості» [24]. Сучасні

дослідники акцентують увагу на контраверсійності взаємозалежності історії й історичної пам'яті, а також наголошують на важливості пізнання через застосування нових засобів донесення інформації. Зокрема, Ф. Анкерсміт підкреслює, що «Історія» відповідає дослідженню минулого колективним, надіндивідуальним суб'єктом, і тому має природний зв'язок з національною історією, соціальною історією, економічною історією – коротко кажучи, з тими темами, в яких висловлена колективна історія. Пам'ять, навпаки, відповідає тому, що в минулому було маргіналізоване колективністю. Як зазначає Патрик Гатон, можна сказати, що постмодерні історики не відкидають традиції модерної історії, а тільки апелюють до інших традицій, які дуже довго були ігноровані або забуті. На противагу до офіційної пам'яті, що її плекає модерна історіографія, – наголошують вони, – постмодерна історіографія прокладає нові напрями історичного дослідження під маскою контрпам'ятей. «Пам'ять» тут позначає все, що було репресоване, ігнороване або придушене у минулому людства, й тому за самою своєю природою ніколи не могло проникнути до публічної сфери того, що є колективно знане та прийняте, – сфери, яка завжди була територією власне «історії» в традиційному сенсі. «Пам'ять» як ключове поняття для постмодерністської історичної свідомости, тісно пов'язана з історією ментальностей» [2, 250–251].

В українській історичній науці останніми роками значно зросла зацікавленість означеною проблематикою [4; 15; 17; 20]. Історики намагаються також використовувати методологічні засади інших дисциплін. «Методологічним підґрунтям дослідження історичної пам'яті є принципи і методи історичної психології, насамперед психоаналізу. В залежності від філософських установок вчені в своїх дослідженнях застосовують досягнення різних психологічних шкіл: біхевіористської, трансперсональної, гуманістичної психології, гештальт-психології та ін.» [23, 198]. Про актуалізацію подібних досліджень свідчить і те, що 22 квітня 2008 р. в Національному інституті стратегічних досліджень було проведено круглий стіл «Історична пам'ять як поле змагань за ідентичність» [11].

У Росії дослідження з проблем історичної пам'яті є досить актуалізованими, і не лише на теоретичному рівні (вивчення таких

проблем, як: історична свідомість і історична пам'ять, види пам'яті і їх взаємозалежність, історична пам'ять як елемент пізнання тощо [1; 22]), а й на інституційно-практичному. Так, у 2008 р. було створено спеціальний фонд «Историческая память», завданням якого стало: сприяння об'єктивним науковим дослідженням актуальних сторінок російської та східноєвропейської історії ХХ ст., підтримка досліджень актуальних сторінок російської та східноєвропейської історії ХХ ст., видань, проведення наукових конференцій, організація наукових обмінів тощо. Партнерами Фонду стали: створений ще у 1992 р. Науково-просвітницький центр «Холокост» та Продюсерський центр «Студия Третий Рим» (заснований у 1995 р.). У різний час «Студия Третий Рим» створює для різних каналів національного телебачення програми і фільми, окрема й присвячені Україні, наприклад, «Украина. Повторение пройденного», фільм другий, у створенні якого брав участь директор фонду «Историческая память» Олександр Дюков, «Прибалтика. История одной оккупации» та ін. [10]. Фонд також видає часопис «Журнал российских и восточноевропейских исторических исследований». Про цілеспрямованість діяльності фонду і його історичних досліджень свідчить аналіз публікацій, де історія України й, зокрема, ОУН-УПА, українсько-польські взаємини не просто є в центрі уваги, а досліджуються за збереження радянських підходів до їх розгляду [7; 8; 16; 21; 27]. Частина з них має виявну антиукраїнську спрямованість. Як відомо з історико-соціологічних досліджень, історична пам'ять виконує функцію формування історичної свідомості, а та в свою чергу впливає на національну самоідентифікацію, отже, ці праці мають цілеспрямований характер – утримувати радянську (російську) ідентифікацію не лише українців, а й впливати на світогляд інших, оберігаючи міфи про Другу світову війну. «Вдавані цінності з їх ліричним відблиском, власне, й стали вдаваними через незбалансованість знання реальності, їх історія, їх резонансний час далеко позаду, а вони все ще живляться ілюзією, жebraючи на східцях краєзнавчих музеїв» [25, 121].

Практика країн Європейського Союзу засвідчує, що вони так само намагаються убезпечити свої суспільства, актуалізуюючи дослідження у сфері історичної пам'яті та комеморації. У листопаді

2008 р. за спільною ініціативою урядової канцелярії Чеської республіки та чеського Інституту дослідження тоталітарних режимів була створена Постійна робоча група по «Платформі європейської пам'яті і совісті» (Platform of European Memory and Conscience). Згодом її діяльність була підтримана в Празі під час зустрічі прем'єр-міністрів країн Вишеградської четвірки (Угорщина, Польща, Словаччина, Чехія) та представниками Європейського парламенту. За ініціативою Платформи європейської пам'яті і совісті 2 квітня 2009 р. була схвалена Резолюція Європейського парламенту «Про європейську свідомість та тоталітаризм», а 15 червня 2009 р. – висновки загальних питань та зовнішніх зв'язків Ради ЄС від 15 червня 2009 р. У даний час вона складається з 26 організацій та установ з 19 країн Європи. «Платформа європейської пам'яті і совісті» має на меті поєднати роботу урядових та неурядових чинників з активного вивчення історії тоталітаризму, джерельної бази та створення освітніх програм, проведення наукових конференцій [29].

Як відомо, важливими складовими структури особистості є пам'ять, культура і діяльність. Пам'ять розглядаємо як систему знань, які накопичила особистість у процесі життєвого шляху. Носіями ж національно-історичної пам'яті є спільноти, які ідентифікують себе за певними ознаками та усталюють свої суспільства як у внутрішньо-міжособистісних стосунках на певних духовно-культурних і морально-етичних засадах, так і в позиціонуванні із зовнішнім світом. Слід також наголосити, що історична пам'ять не тільки актуалізована, але й вибіркова, оскільки часом роблять акценти на тих чи тих подіях (особистостях), навмисно замовчуючи інші (а як показала практика радянської історії, ще й фальсифікуючи їх).

Людську діяльність розглядаємо як феномен культури у всіх виявах її носіїв, які беззаперечно наділені індивідуальною або колективною свідомістю. А отже, культурно-антропологічний підхід спрямований, насамперед, на вивчення свідомісно-культурних проявів людської діяльності, невід'ємною складовою якої є поведінка людини. «Усе це надає рішучого стимулу розвитку інтелектуальної історії або «нової інтелектуальної історії», яка спрямовує увагу дослідників на вивчення станів свідомості як

окремих особистостей – творців нових ідей, так і колективів (спільнот), котрі ці ідеї сприймають (ідентифікуються з ними) або відкидають...

Інтегруюча функція інтелектуальної історії, що є назагал достатньо переконливою, не виключає дослідження окремих сторін соціальної діяльності людей – біографій, просопографій, наукових і суспільних ідей, а також окремих понять і категорій тощо. Її методологічна роль зводиться до осмислення змісту і функціонування індивідуальної та колективної свідомості в конкретному історичному середовищі та її проекції на результати соціальної активності індивідів та спільнот. Вона дає можливість зрозуміти, що історичним подіям і фактам завжди передують уявлення про них у свідомості людей» [9, 46–47]. Історична пам'ять не просто впливає на свідомість індивіда та спільноти, вона, за визначенням вчених, є серед головних об'єктів маніпулювання свідомістю. А «вилучення зі свідомості стабілізуючого блоку традицій різко підвищує піддатливість до маніпуляцій» [12, 434]. Окрім того, «історична пам'ять розглядається як складний феномен, пов'язаний з осмисленням історичних подій та історичного досвіду – реального чи уявного, – і водночас як продукт маніпуляцій масовою свідомістю з політичною метою. Історична пам'ять не тільки соціально диференційована, але й мінлива. Її постійно оновлювана структура є ідеальною реальністю, що має важливе суспільно-політичне значення. Пам'ять нескінченна, вся свідомість опосередкована нею, навіть рухоме відчуття сучасного осмислюється за посередництвом пам'яті» [9, 48]. Намагання з'ясувати причину того чи іншого явища має наслідком актуалізацію та вибірковість подій та явищ, які в першу чергу пов'язані зі значимістю історичного знання та історичного досвіду для сучасності. Як зазначає російський філософ Ж. Тощенко, «в цій ситуації історична пам'ять досить часто персоніфікується, і через оцінку діяльності конкретних історичних особистостей формуються враження, судження, думки про те, що ж є особливою цінністю для свідомості і поведінки людини в даний період часу» [22].

А оскільки теперішнє є так само своєрідним «моделювальником» минулого, то важливим чинником історичного пізнання є правда. Правда – поняття множинне. Однієї вичерпної правди не

буває. Український філософ Микола Шлемкевич у праці «Українська синтеза чи українська громадянська війна» виділив різні правди в духові: Божа правда, правди-догми, правди-аксіоми, правди-висновки, правди-інтуїції. Кожну з них учений схарактеризував і, нарешті, визначив національну правду українців: «Здавна і до сьогодні правда, справедливість була і залишається осередньою ідеєю його життя, мислей, праці і боротьби... Сам перелік імен для кожного, хто хоч поверховно знайомий з їхніми світами мислей, вказує одну і то основну спільну характеристичну рису: всі вони в першу чергу шукачі справедливости в людському співжитті» [26, 8–9]. Ці думки про правду доповнює О. Довженко. 18.XII.1943 р. він рефлексивно записав у своєму «Щоденнику»: «Є дві правди. Одна дійсна, реальна правда. Друга – вигадана, неіснуюча, така, якою хотіли б її бачити. Вона вважатиметься за дійсну, а дійсна за ворожий наклеп. Ми вміємо (здатні до) пафосу і героїки. Далі ми сліпі і беспорядні» [6, 219]. Так само дослідники виокремлюють існування двох пам'ятей про деякі події, наприклад про Велику Вітчизняну війну – «казенної пам'яті» (вона відбилася в підручниках, святкуванні 9 травня – Дня перемоги, фільмах, піснях) і народної – збереженої і переданої на рівні родини і спогадів про власне бачення і відчуття [27]. Одним із дієвих засобів використання історичної пам'яті як комеморації в СРСР був образ ворога, образ колабораціоніста (куди часто потрапляли й українці). Тобто упродовж багатьох років після перемоги навмисно здійснювався процес деформації національно-історичної пам'яті. Своєрідним способом формувалися і «ландшафти пам'яті» в українців. Під «ландшафтами пам'яті» розуміємо не лише природне довкілля, а й штучно створюване середовище (як правило, це увиразнюється у домінантній забудові центрів міст і містечок: церква витіснена будовою райкому/обкому, пам'ятником В. Леніну, пам'ятником на честь загиблих односельців у період Великої Вітчизняної війни), руйнуванні пам'яток нерадянської доби). О. Кульчицький наголошував: «Краєвид, оскільки людина більше споглядално, через «вчуття», всотується в лінії і обриси краєвиду, всякає в її настрої і всмоктує в себе її настрої» [14, 22]. Те ж саме стосується й створюваних образів українців – політичних, культурних діячів, в кращому випадку, як історичних невдах, а

переважно – як ворогів (українських буржуазних націоналістів, зрадників, колабораціоністів). У сучасному українському суспільстві спостерігаємо потужний вплив цієї подвійної правди (неправди) на формування свідомості сучасних українців та їхню поведінку.

Усі характерні риси особистості зумовлюються: соціально співвіднесеними особливостями (спрямованість дій, моральні якості), особистим досвідом (обсяг знань, умінь, навичок і звичок), індивідуальними особливостями різних психологічних процесів (увага, пам'ять), біологічно обумовленими особливостями (темперамент, спадковість, інстинкт). Особистість розглядаємо як соціально-історичну цінність, структурні елементи якої, перебуваючи в постійній взаємодії і розвитку, утворюють систему. Результатом взаємодії цих елементів є переконання. Переконання особистості – це той своєрідний стандарт, за допомогою якого людина виявляє свої соціальні якості. Саме ці стандарти і є стереотипами, тобто стійкими, повторюваними в різних ситуаціях ставленнями особистості чи соціальної групи, соціального інституту чи організації до соціальних цінностей суспільства. Одним із завдань сучасної української історіографії вчені закономірно вважають «створення моделі історичної ідентифікації громадянства України. Така модель неодмінно передбачає, по-перше, встановлення континуїтету минулого – сучасного – майбутнього, де минуле повинно задовільно пояснювати сучасне і майбутню перспективу, а по-друге – вибір або наголос на цінностях, близьких більшості її населення» [9, 49]. На нашу думку, однією з умов формування ціннісних орієнтацій українського суспільства та моделі історичної ідентифікації мають бути і способи поведінки особистості у сув'язі минулого і сьогодення. Адже стереотипізація поведінки залежить від системи втягнутості особистості у суспільство. Основою для формування стереотипу можуть бути потреби, інтереси, стереотипи установки поведінки тощо.

Розглянемо, як історична пам'ять про соціальний стан і суспільне середовище чинять тиск на особистість та закорінюють (формують) ті особливі типи поведінки, які розвиваються в сучасній українській спільноті. Стереотипи поведінки в середовищі української спільноти є усталеними (або стійкими) та

набутими (засвоєними в процесі розвитку внутрішнього стану особистості та під впливом зовнішніх чинників). Усталені стереотипи сформувалися під впливом таких особливостей: а) домінуючого типу господарювання (землеробство). Це – стереотип *індивідуальності та особистої свободи*; б) способу поселення на місцевості (або гармонізації з довкіллям). Під його впливом сформувався стереотип *відповідальності (особистої і колективної) та взаємодопомоги* (толока); в) особливостей культурних виявів (тяглість культури та акцептація різних культурних традицій). Упродовж віків сформувався стереотип *естетизму і краси*, що найбільш розвинулися у вжитковому мистецтві. Набуті стереотипи поведінки формувалися під впливом іншоетнічних, іншокультурних представлень в Україні та колоніальної залежності. Вони, з одного боку, дали змогу адаптуватися до ситуації, що склалася, а з іншого – все більше й більше тиснуть на усталені стереотипи та так чи інакше витісняють (затирають) їх.

Одним із таких стереотипів стало пристосуванство та його різновиди (підлабузництво, прислужування сильнішому, безсоромність). М. Грушевський вважав, що однією з причин, яка породжувала пристосуванство, була «орієнтація на Московщину, на Росію, нав'язувана нам довго й уперто силоміць, і кінець кінцем, як то часто буває, – справді присвоєна собі значною частиною українського громадянства» [5, 138]. Українська революція початку ХХ ст. започаткувала духовне визволення українців та заклала підґрунтя для зміни матриці поведіння. М. Грушевський у 1918 р. наголошував: «Вона принесла чи закріпила духовне визволення нашого народу від найтяжчого й найшкідливішого ярма, яке може бути: добровільно прийнятого духовного чи морального закріпощення. Я скажу різко, але справжніми словами: се духовне холопство, холуйство раба, котрого так довго били по лиці, що не тільки забили в нім всяку людську гідність, але зробили прихильником неволі й холопства, його апологетом і панегіриком. Російські белетристи закріпили в художній формі тип такого холопа, і я ще раз вибачаюсь за грубе слово: таким холопством вважаю ту вірність, ту службівність не за страх, а за совість, глибоку і непобориму, поколіннями виховану, яку українське громадянство виявляло – в одних частях менше, в інших більше – супроти

державних, культурних і національних інтересів Росії й великоруського народу» [5, 139]. Проте поразка Української революції, встановлення радянського режиму й наступне знищення української інтелігенції та цілого соціального стану – селянства (як людей вільної праці на себе і перетворення їх на колгоспників) призвело в тому числі й до структурних змін історичної пам'яті українців – існування «казенної» і народної пам'ятей.

За роки незалежності українські історики зробили значний внесок у розвиток історичної науки, проте більшість їхніх досліджень не мають резонансного впливу навіть на вчительський загал, оскільки малотиражні й відомі лише вузькому колу спеціалістів. А як відомо, саме спільна історична пам'ять є одним із потужних факторів суспільного єднання й суспільної мобілізації. Розуміючи, що історична пам'ять може бути не лише чинником єднання, а й навпаки – використовуватись з метою підриву процесів консолідації нації, президент України Віктор Ющенко доклав чимало зусиль до розбудови інституційних та структурних важелів дієвості на суспільну свідомість, а відтак і консолідаційні процеси в суспільстві. Одним із важливих кроків стало створення Українського інституту національної пам'яті (Указ Президента України від 11.07.2005 р. № 1087/2005; Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 764) та увічнення пам'ятних дат і осіб в історії України. (Наприклад: Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо увічнення пам'яті жертв політичних репресій та голодоморів в Україні» від 11.07.2005 р. № 1087/2005 та прийняття Верховною Радою України Закону України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» № 376–V від 28 листопада 2006 р.; визнання низкою країн світу Голодомору як геноциду української нації і засудження його). Усі ці заходи викликали неоднозначну оцінку різних політичних сил як на регіональному, так і загальноукраїнському і навіть європейському рівнях (Указ президента України № 46/2010 Про присвоєння С. Бандері звання Герой України від 20 січня 2010 р. викликав протест навіть з Європарламенту (вміло організований представниками Росії) та судові процеси в Україні за відміну цього звання). Проте такі заходи лише з ще більшою потужністю діють на утвердження саме народної пам'яті та дистанціюють владу і громадян одне від одного.

Незважаючи на критичність ставлення окремих громадян до підняття в суспільстві теми Голодомору 1932–1933 рр., як показують соціологічні дослідження, увічнення жертв Голодомору 1932–1933 рр. стало одним із вагомих консолідуючих національних чинників і понад 60% громадян сприйняли ці заходи й підтримали їх. Як не прикро констатувати, але наступний президент не лише особисто не визнав Голодомор геноцидом, а й перед усією європейською спільнотою заявив про це. Йдучи в проведенні політики національної пам'яті в фарватері Росії, тим самим він втрачає авторитет серед своїх громадян. Українське суспільство не лише має виконати свій обов'язок перед мільйонами невинних жертв з точки зору гуманності, а й усвідомити причини таких жертв, наслідки й винести уроки. Адже Голодомор 1932–1933 рр. став своєрідним рубежем ліквідації приватної власності на землю, зруйнував економічну міць України і культуру господарювання, знищив господаря й посіяв страх, вплинув на генетичні зміни соціуму та його соціальну структуру, а відтак – підірвав основи загальної культури українців. Усвідомлення цього суспільством є одним із визначальних кроків для його консолідації навколо загальноукраїнського інтересу як способу захисту індивідуальних прав і свобод. Звернення ж до міжнародної спільноти є не лише засобом перестороги, а й способом тиску з метою усвідомлення ними егоїзму свого поведіння в 1920-х–1930-х рр. і намагання вивести свої країни з глибокої кризи за рахунок іншого, а не солідаризуючись з його боротьбою проти насильства.

Німецький історик Харальд Вальцер наголошує, що дослідження людської пам'яті можуть пояснити і те, чому свідки згадують пережиті в минулому події зовсім не так, як про них говорять історичні факти: ці люди, можливо, зовсім не заперечують і не «витісняють» минуле, просто вони мають емоційно кодоване уявлення про нього, яке майже не можливо змінити за рахунок інформації, отриманої в пізніший час. Переважна більшість «конфліктів спогадів», характерних для сучасних суспільств і політичних дискусій, що розгортаються навколо цього, отримують таким чином пояснення з точки зору теорії пам'яті» [3]. Для українців особливими «розломовими» подіями в історичній пам'яті є Українська революція й наслідки її поразки та Друга

світова війна. І тому спогади про ці колективні історичні травми та їх сприйняття суспільством значно залежать від того, яким способом вони використовуються нині. Оскільки не самі спогади про ці події так чи інакше впливають на людину й суспільство, а саме те, які домінуючі чинники (події, особи, ідеї) формують національну ідентичність.

Отже, використання історичної пам'яті як комеморації стає тим дієвим засобом, який увиразнює пріоритети й інтереси спільноти й може бути інструментом як творення, так і нищення. Усе залежить від мети і завдання, які ставлять перед собою влада, держава і суспільство.

Список використаних джерел

1. *Абалкин Л.* Историческая память как элемент познания / Л. Абалкин // Вопросы экономики. – 2003. № 11. – С. 133–140.
2. *Анкерсміт Франклін.* Постмодерністська «приватизація» минулого / Франклін Анкерсміт // Україна модерна. – К.: Критика, 2009. – № 4 (15). – С. 246–272.
3. *Вальцер Харальд.* История, память и современность прошлого. Память как арена политической борьбы / Харальд Вальцер // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре. – 2005. – № 2–3 (40–41) // Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/>
4. *Вашкевич В.* Історична пам'ять як функція історичної свідомості // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6 (9). – С. 23–31.
5. *Грушевський М.* На переломі // Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991.
6. *Довженко О.* Господи, пошли мені сили. Щоденник, кіноповісті, оповідання, фольклорні записи, листи, документи. – Харків: «Фоліо», 1994.
7. *Дюков А.Р.* Второстепенный враг: ОУН, УПА и решение «еврейского вопроса». – М.: REGNUM, 2008.
8. *Забытый геноцид: «Вольнская резня» 1943–1944 годов: Документы и исследования.* – М.: Алексей Яковлев, 2008.
9. *Зашкільняк Л.* Інтелектуальна історія як дослідницький простір сучасної української історіографії // Український історик. – 2006. – Ч. 1–3. – С. 46–50.
10. *Историческая память. Фонд актуальных исторических исследований.* – Режим доступу // <http://www.historyfoundation.ru/ru/partner.php>

11. Історична пам'ять як поле змагань за ідентичність: матеріали «круглого столу» 22 квітня 2008 р. / за заг. ред. Ю.О. Зерній. – К.: НДІСД, 2008. – 60 с.

12. *Кара-Мурза С.Г.* Манипуляції сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – М.: Алгоритм, 2000.

13. *Колінгвуд Р.Д.* Ідея історії. Переглянуте видання. З лекціями 1926–1928 рр. / Упор. та передмова Яна Ван Дер Дуссена. – Пер. з англ. Олександр Мокровольський. – К.: Основи, 1996.

14. *Кульчицький О.* Український персоналізм. Філософська й етнопсихологічна синтеза / О. Кульчицький. – Мюнхен-Париж, 1985.

15. *Ляшенко Алексей.* Историческая память украинцев: точки сближения и разрыва. Часть 1. Исторические личности / Алексей Ляшенко // Режим доступу: <http://www.rb.com.ua/rus/analytics/socium/7284/>

16. *Макарчук В.С.* Государственно-территориальный статус западно-украинских земель в период Второй мировой войны: Историко-правовое исследование. Фонд «Историческая память». – М., 2010.

17. *Масненко В.* Історична пам'ять і традиція у становленні та розвитку національної свідомості / В. Масненко // Історія України. – 2004. – Листопад (№ 41). – С. 8–14.

18. *Мегилл А.* Историческая эпистемология: Научная монография (перевод Кукарцевой М., Кашаева В., Тимошина В.). – М.: «Канон +» РООИ «Реабилитация», 2007.

19. *Нора Пьер.* Всемирное торжество памяти / Пьер Нора // 2005. – № 2–3 (40–41) // Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/>

20. *Піскун В.* Вплив історичної пам'яті на формування поведінкових типів в українському соціокультурному середовищі / Валентина Піскун // Поведінкові типи в українському соціокультурному середовищі: історичний досвід та аналіз тенденцій. Зб. наук. праць за результатами міжнародної наук. – Конференц. 25 жовтня 2007 р. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – С. 11–16.

21. Повседневность террора: Деятельность националистических формирований в западных регионах СССР. Кн. 1. Западная Украина, февраль-июнь 1945 года. – М.: Фонд «Историческая память», 2009.

22. *Тощенко Ж.Т.* Историческое сознание и историческая память. Анализ современного состояния Ж.Т. Тощенко // Новая и новейшая история. – 2000. – № 4 // Режим доступу: <http://vivovoco.rsl.ru/VV/JOURNAL/NEWHIST/NIMEM.NTM>.

23. *Удод О.* Деформація національно-історичної пам'яті українського народу: 1920–1930-ті рр. / О. Удод // Проблеми історії України. Факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 7. Спеціальний. – К., 2003. – С. 198–210.

24. Хальбвакс Морис. Коллективная и историческая память / Морис Хальбвакс // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре. – 2005. – № 2–3 (40–41) // Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/>.

25. Цибулько В. Текст без героя / В. Цибулько // Ангели і тексти. – Київ-Львів: Асоціація «Нова література», 1996.

26. Шлемкевич М. Українська синтеза чи українська громадянська війна, 2-ге вид. / М. Шлемкевич. – Бломберг – Лірре (Німеччина), 1949.

27. Щербакова И. Над картой памяти / И. Щербакова // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре. – 2005. – № 2–3 (40–41) // Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/>.

28. Dyukov A. «The minor enemy: OUN, UPA and the solution of the «Jewish question» Rīga: European Research Institute, 2010.

29. Presentation of the working group on the Platform of European Memory and Conscience in Brussels // Режим доступа: <http://www.ustrcr.cz/en/presentation-of-the-working-group-on-the-platform-of-european-memory-and-conscience-in-brussels>

Пискуп В.М. Историческая память и коммеморация как способ объединения сообщества: украинские реалии в прошлом и сегодня

В статье характеризуются особенности проявлений исторической памяти, анализируются причины появления стереотипов памяти, коммеморация как способ объединения сообщества на примере современных украинских реалий.

Ключевые слова: историческая память, национальная память, коммеморация, объединение сообщества, историческое сознание, виды памяти, стереотипы памяти, Украина, украинская нация.

Piskun, V.M. Historical memory and commemoration as a means of uniting a community: Ukrainian realia in the past and the present

The article highlights specifics of historical memory manifestations. Origin of memory stereotypes and commemoration as a means of uniting a community in terms of modern Ukrainian realia are analyzed.

Key words: historical memory, national memory, commemoration, uniting a community, historical consciousness, types of memory, memory stereotypes, Ukraine, Ukrainian nation.